

'BYZANTIUM WINT DE PRIJS!'

Interview met Judith Herrin

Tobias IJland en Bastiaan Schoolmann

Op 29 september 2016 mocht de Britse historica Judith Herrin in Amsterdam de tweejaarlijkse Dr. A.H. Heinekenprijs voor de Historische Wetenschap in ontvangst nemen. Herrin kreeg deze prijs toegewezen voor haar vooruitstrevende werk op het gebied van oude culturen van de mediterrane wereld en het toekennen van de cruciale plaats van Byzantium in de wereldgeschiedenis. In de ochtend voor de prijsuitreiking kreeg *Skript* de mogelijkheid om met haar te spreken.

U bent vooral bekend door uw onderzoek naar Byzantium, bent u in het verleden ook nog met andere onderwerpen bezig geweest?

‘Toen ik heel lang geleden studeerde aan Cambridge was ik erop gebrand Amerikaanse geschiedenis te bestuderen, omdat de syllabus van Cambridge nogal beperkt was en velen van ons tegen de verplichte cursus over de Tudors en Stuarts in het eerste jaar opzagen, een periode van de Britse geschiedenis die we allemaal al een lange tijd hadden bestudeerd. Gelukkig ging dit over naar de Georgians, waardoor we zowel de zeventiende en vroege achttiende eeuw konden bestuderen. Tijdens het tweede jaar ontdekte ik dat er een onderwerp bestond genaamd “Amerikaanse geschiedenis” dat werd gegeven door een gastdocent Amerikanistiek en ik dacht: “Nou, dat is iets nieuws!” Het was erg spannend en opwindend; ik wilde een moderne historicus worden van vroeg twintigste-eeuws Amerika.

Ik ging onderzoek doen in de British Library en daar vond ik een hele serie van documenten over liefdadigheidswerken georganiseerd door vrouwen in Chicago, onder de supervisie van de invloedrijke Jane Addams. Zij had een instituut genaamd “Hull House” opgericht dat was gewijd aan het welzijn van de buurt. Deze organisatie zorgde bijvoorbeeld voor arme families, gemeentelijke administratie, straatverlichting en dat soort dingen. Het was erg interessant; een feministisch *powerhouse* in vroeg twintigste-eeuws Chicago. “Dit is fantastisch”, dacht ik; een hele nieuwe wereld van geschiedenis die ik zal begrijpen als ik naar Amerika ga. Ik wilde me daarom aanmelden bij Harvard en daar een PhD doen. Toen ik daar een interview had voor de beurs waren er allemaal mannen in grijze pakken. “Weet u soms niet dat de Harvard Graduate school geen vrouwen toelaat?” zeiden ze. “Hoe kan dit mogelijk zijn?”, dacht ik, en “waarom heeft niemand mij dit verteld?” “U zal naar Radcliffe gaan en zich vanuit daar tot het onderzoek aan Harvard verhouden.” Ik was teleurgesteld en dacht dat ik een grote fout had gemaakt. Natuurlijk was dat zo; ik had gesolliciteerd naar iets onmogelijks. In de jaren zestig en zeventig was het dus onmogelijk voor vrouwen om een diploma te halen bij Harvard. Dit veranderde snel, maar te laat voor mij.

Ik had interesse in Europese geschiedenis. Ik had altijd gedacht dat het interessant zou zijn om aspecten van de Franse Revolutie te bestuderen, dat was dan ook het gedetailleerde onderwerp van mijn derdejaaronderzoek. Het andere onderwerp dat ik kreeg onderwezen werd gegeven door de

numismaticus Philip Grierson, een fantastische docent en muntverzamelaar. Hij had het over de uitbreiding van middeleeuws Europa en dat was de eerste keer dat ik hoorde over het Byzantijnse Rijk en ik raakte enorm geïnteresseerd in dit onderwerp. Aan het einde van het derde jaar wist ik dus dat ik geen onderzoek naar modern Amerika ging doen, maar dat het middeleeuws Byzantium zou worden en sindsdien ben ik daar niet ver vanaf geraakt.'

Wat is er veranderd in het onderzoeksgebied sinds u bent begonnen met uw studie naar Byzantium?

'Een van de problemen met studies naar Byzantium is dat er veel verschillende specialisaties bij betrokken zijn die allemaal in acht genomen moeten worden om een compleet beeld te geven van de geschiedenis van Byzantium. Er is bijvoorbeeld een enorme hoeveelheid loden zegels, duizenden en duizenden nog niet onderzochte exemplaren, die een ongeëvenaarde documentatie van de administratie van het rijk bieden. Deze worden langzaam gepubliceerd en gedurende mijn studies zijn ze steeds beter als bron bruikbaar geworden. Het is nog steeds moeilijk om uit te vogelen wat deze zegels precies inhouden, het zijn vaak niets meer dan klompjes lood. Ze zijn dus moeilijk te ontcijferen, maar worden gelukkig wel vertaald door specialisten en zijn net als munten een onmisbare hulpbron. We ontdekken bijna geen manuscripten meer omdat de grote verzamelingen van Griekse manuscripten uit de middeleeuwse periode al veel gebruikt zijn en bijna iedereen al naar nieuw materiaal heeft gezocht. Er zou wat nieuwe documentatie in de kloosterarchieven van Berg Athos kunnen liggen die nog niet helemaal ontdekt is, maar ik mag daar als vrouw niet heen.

Ik denk dat het erg interessant is dat het meest recente materiaal uit de Nationale Bibliotheek van Madrid afkomstig is en bestaat uit meldingen op een blad, verstopt in de binding van een boek. Dit bevatte onder andere erg interessant commentaar over winkels in Constantinopel, over betaalde huur en over de verkoop van goederen, allemaal op een stukje papier dat toevallig gevonden werd. In dezelfde bibliotheek is ook een tafelindeling voor banketten gevonden, wat een erg belangrijk hofdocument is waarin staat wie er aan het hoofd van de tafel zit, wie er op andere plekken zitten, en hoe administratoren ontvangen moeten worden met hun vrouwen. Maar we gaan denk ik geen grote voorraad van manuscripten meer ontdekken zoals het opgraven van series papyri in Egypte. De expansie heeft dus meer plaatsgevonden in aanvullende velden, wat betekent dat er met andere typen bronnen rekening moet worden gehouden. Je moet maar gewoon leren omgaan met die zegels, begrijpen wat ze zeggen en dan de economische implicaties begrijpen.'

In het bestuderen van de Middeleeuwen is de schaarste van de bronnen altijd een probleem. Hoe verhoudt het gebrek aan bronnen in studies naar West-Europa in de Middeleeuwen zich tot het onderzoek naar middeleeuws Byzantium?

'Het is anders. We missen bijvoorbeeld de registers van geboortes en overlijdens, wat fantastische bronnen zijn in het onderzoek naar veel middeleeuwse steden in West-Europa. Daarom is het erg jammer dat dergelijke registers niet zijn overgeleverd voor steden en dorpen in het Byzantijnse Rijk. Er zijn echter wel

manieren om dit probleem te omzeilen, maar we hebben geen getallen die we kunnen gebruiken in een soort econometrische stijl. Voor regionale prijzen is het bijvoorbeeld erg lastig om het schaarse bronmateriaal met elkaar te vergelijken. Maar we kunnen dan wel weer veel doen met de analyse van sociale implicaties van deze beetje informatie. Er is ook veel veranderd in ons begrip van de liturgie en daarmee de impact van de kerk, die centraal stond in het dagelijks leven van de mensen. We begrijpen eindelijk hoe we deze liturgische bronnen moeten lezen, die duidelijk tot een specifiek genre horen en een eigen veld van onderzoek behelzen. Als sociaal historicus die zich voornamelijk bezig houdt met historische kronieken, kun je bijvoorbeeld niet zomaar liturgische

manuscripten gebruiken zonder veel voorbereiding. Het is dus weer een andere discipline die we onder de knie moeten krijgen en dat is een uitdaging.’

Hoe gaat u zelf met deze uitdaging om?

‘Ik had het geluk om een erg bemoedigende en enthousiaste supervisor te hebben voor mijn PhD. Hij is zes jaar ouder dan ik en had net zijn eigen these afgemaakt over een erg interessant maar compleet ander onderwerp. Hij zei simpelweg: “Je moet alles over dit onderwerp gaan lezen en schrijf dan een hoofdstuk voor me. Ik zal het lezen, alles verbeteren, zelfs je interpunctie, want mijn supervisor deed al die dingen niet voor mij.” Dus ik begon te schrijven en hij las het. We werkten goed samen en hij

was ongelooflijk behulpzaam met de dingen die ik zelf niet kon. Hij stuurde me naar de theologieafdeling als ik problemen had met religieus materiaal. Hij moedigde me aan om literaire teksten te lezen met een vrouw die een specialist is op het gebied van Byzantijnse literatuur, hoewel ik niet per se geïnteresseerd was in literaire genres. Maar zij onderwees me over hagiografie en poëzie, veel vaardigheden die ik nooit in mijn eentje had kunnen verwerven. Dus ik werd heel goed geholpen. Hij zorgde ook voor de connecties die het mij mogelijk maakten om naar het buitenland te gaan, wat hij ook aanmoedigde.

Als eerst ging ik naar Parijs, een fantastisch centrum voor Byzantijnse studies. Hier begonnen gerenommeerde specialisten net aan een enorm project om het gehele archief van Berg Athos, dat landscheningen en oorkondes over geschenken bevat, te bewerken en te publiceren. Het bevatte bijvoorbeeld een testament van een vrouw die haar gehele bezit aan het klooster achterliet. Ik

woonde dus de werkcolleges bij en realiseerde me dat er een hogere graad van specialisatie was en dat deze mensen in Parijs wisten hoe je dat soort manuscripten moest bewerken.

Daarna ging ik naar Athene, waar ik niet zoveel studeerde met byzantinisten, maar ik ging er wel naar lessen Nieuwgrieks. Dat was erg handig om in Griekenland rond te kunnen reizen om Byzantijnse kerken en monumenten te bezichtigen en om het land te leren kennen dat zichzelf beschouwt als de moderne erfgenaam van Byzantium. Zo werd ik bijvoorbeeld uitgenodigd om kerkdiensten bij te wonen, waar mijn kennis van de liturgie van pas kwam. Dat gaf me het gevoel ondergedompeld te worden in de samenleving die zich in één lijn met de orthodoxe geschiedenis van Byzantium plaatst.

Ten slotte ging ik naar München met een beurs van de Duitse overheid. Dat was de meest veeleisende introductie in de studie van Byzantijnse manuscripten. Een assistent van mijn leraar vroeg me tijdens de colleges dan een zin te vertalen, en dit terwijl ik de letters, laat staan de woorden, nog amper kon ontcijferen. Vervolgens moest ik het nog naar het Duits vertalen in mijn hoofd. Het was paleografie op hoog niveau en ik was slechts een beginner. Het heeft me wel veel geholpen, hoewel ik paleografie nooit onder de knie heb gekregen.

Deze periode was een fantastische introductie in het vak, en ik kreeg er gelukkig alle tijd voor. Vandaag de dag moet een PhD [in Groot-Brittannië red.] in drie jaar afgerond worden. Uitlopers worden bestraft en zelfs het departement wordt bestraft.'

Iets anders, u gebruikt vaak gendertheorie in uw onderzoek. Zijn er andere theorieën die uw voorkeur hebben?

'Nou, ik was oorspronkelijk van plan om de sociale en economische structuur van centraal Griekenland te bestuderen en die te vergelijken met die van de gebieden waar de kruisvaarders van de Vierde Kruistocht vandaan kwamen, het tegenwoordige België, Noord-Frankrijk en Holland. Deze kruisvaarders zouden namelijk het gebied van centraal Griekenland in bezit krijgen en ik wilde zien wat het gevolg was van de toepassing van hun eigen feodale structuren in het nieuwe gebied. Op die manier zou ik een comparatief beeld krijgen van hoe westers feodalisme verschilde van de Byzantijnse variant. Ik haakte daarmee in op een debat dat op dat moment aan de gang was over de vraag of het wel mogelijk was dat er feodale structuren aanwezig waren in Byzantium. Het rijk had zo'n strikte hiërarchie, met aan het hoofd een keizer die door God was aangesteld.

Ik was op dat moment erg geïnteresseerd in marxistische analyses en het proces van verandering in geschiedenis, en of feodalisme inderdaad een modus was waar klassieke samenlevingen doorheen moesten komen om tot kapitalisme en de moderne wereld te komen. Ik las boeken over die theorieën met een leesclubje in Birmingham en hoopte ze op mijn materiaal te kunnen projecteren. Uiteindelijk kwam ik simpelweg tijd te kort. Het kostte zeven jaar om onderzoek te verrichten in centraal Griekenland. Daarna moest ik nog naar België en Noord-Frankrijk en het allemaal samenbrengen. In plaats daarvan koos ik ervoor mij te richten op de Byzantijnse wereld. Het knaagt nog wel om Byzantium in

een groter comparatief raamwerk te plaatsen en nu de studie steeds internationaler wordt, worden de vragen die ik toen wilde beantwoorden weer relevanter.'

Een algemenere vraag, u zult vanmiddag de Heinekenprijs uitgereikt krijgen, voelt het winnen van zo'n grote prijs als een bevestiging van het belang van uw werk?
'Dat is het zeker, en ik kan niet uitdrukken hoe fijn het is om van collega's van over de hele wereld te horen hoe geweldig ze het vinden dat ons vakgebied op zo'n manier erkend wordt. Het is echt uitzonderlijk, vooral omdat byzantinisten over het algemeen vooral tegen elkaar praten en kleine problemen in kleine kring bespreken. Gelukkig vond ik een manier om over Byzantium te schrijven die veel leesbaarder is en inderdaad een veel breder publiek heeft bereikt. Ik krijg ook brieven van mensen die me willen vertellen dat ze door mijn boek te lezen het gevoel hebben gekregen dat ze thuis zijn in het gebied, waar ze dat eerst helemaal niet waren. Ik kreeg ook een brief van een Japanse collega, die ik nooit had ontmoet, en een brief van een Israëliische collega, nogmaals iemand die ik nooit heb ontmoet. We vierden het allemaal samen.'

Fantastisch dat het zo'n internationaal onderwerp is.

'Byzantium is niet van één land vandaag de dag. Hoewel in Rusland, of de Balkan en niet te vergeten in Griekenland altijd terug wordt gegrepen op het Byzantijnse orthodoxe verleden wordt er in China en Japan ook gekeken naar Byzantium. Er zijn Chinese en Japanse vertalingen van het boek, en ook een Nederlandse.'

Het is een interessant idee dat Byzantijnse geschiedenis niet geclaimd is door een moderne staat en dat studenten over de hele wereld er interesse in tonen.

'Het komt waarschijnlijk doordat Byzantium een erg dominant verschijnsel is van de West-Europese geschiedenis. Wanneer je naar het geheel kijkt als een buitenstaander is het onmogelijk om niet te zien dat Byzantium een belangrijk onderdeel was van de hele Europese geschiedenis. Kijk maar naar de verspreiding van Byzantijnse goudstukken; je vindt ze zelfs in Scandinavië en Angelsaksisch Engeland.

Daarom ben ik erg blij met het winnen van deze prijs, omdat het Byzantium opent voor meer onderzoek vanuit meerdere invalshoeken, waardoor we erachter zullen komen dat er heel veel connecties zijn. Als het maar makkelijker bereikbaar wordt en wij niet meer alleen praten in Grieks over obscure ambtenaren met namen die niemand kan begrijpen.'

Denkt u dat een taalbarrière de studie naar Byzantium minder toegankelijk maakt?

'Het maakt het inderdaad moeilijker, maar dat geldt voor zoveel onderwerpen. Ik denk dat studenten tegenwoordig veel intelligenter zijn in het kiezen van vaardigheden om aan te leren. Het leren van een andere taal is immers een goede start voor het begrijpen van een andere cultuur. Als je de taal van een gebied niet begrijpt dan blijf je altijd op een enorme afstand. De bronnen zijn

geschreven in een soort middeleeuws Grieks dat ergens tussen het antieke en moderne Grieks in ligt. Omdat Byzantijnse intellectuelen goed op de hoogte waren van de Oud-Griekse bronnen werden deze veel geciteerd. Neem bijvoorbeeld bronnen als Homerus, auteurs van Griekse tragedies, wetboeken, of dialogen van Plato. Deze intellectuelen hadden dus allemaal antieke kennis die ze verbonden met de middeleeuwse christelijke religieuze opvattingen die ze samenbrachten in een vindingrijke taal die vol neologismen zit. Als een auteur bijvoorbeeld geen woord kon verzinnen voor iets dat hij wilde uitdrukken dan verzoon hij een nieuw woord. Er ontstond een heel nieuw vocabulaire dat je onder de knie moet krijgen.

Tegenwoordig zijn ze in Griekenland bezig om een bibliotheek samen te stellen met goede woordenboeken hiervan. Hier werkt een groot aantal mensen aan mee, maar het is tijdrovend omdat de teksten zo veeleisend zijn. Sommige woorden komen niet vaak voor en worden alleen gebruikt door bepaalde auteurs. Een icoon met epigrammen erop gebruikte bijvoorbeeld een specifiek onbekend woord. Experts hebben uiteindelijk de auteur van deze epigrammen kunnen identificeren, omdat hij dat ene woord nog zes keer gebruikte in zijn oeuvre en het door niemand anders werd gebruikt in die periode. Voor dit detectivewerk wordt tegenwoordig gebruikgemaakt van TLG (*Thesaurus Linguae Graecae*), een online database met Griekse teksten. Hierdoor is het mogelijk om het woordgebruik en individuele woorden in verschillende teksten te vergelijken. Het is een fascinerende bezigheid, maar dat is het niveau waarop we de taal tegenwoordig bestuderen. Obscure woorden leiden ons uiteindelijk naar de auteur.'

Wat voor advies zou u studenten of jonge historici geven?

'Ik heb het gevoel dat wanneer een jong persoon iets wil doen, ambitie en een doel in het leven heel belangrijk zijn en dat je daar ook in moet blijven geloven als het erg moeilijk is. Zelfs als het betekent dat je grote obstakels moet overwinnen of ver moet reizen en het erg moeilijk wordt om dit voor elkaar te krijgen. Een doel is de belangrijkste motivatie die je ooit zult hebben en ik zou iemand die een drang heeft om over verschillende plekken en andere geschiedenissen te leren dan ook aanraden om het gewoon te doen! Laat je niet bang maken door de moeilijkheden. Het is ook niet nodig om je te laten teleurstellen door het feit dat je een PhD binnen drie jaar af moet ronden. Doe rustig aan, reis, leer van alle grote kenniscentra. Het is prachtig als jonge mensen iets willen bereiken. Soms is het eng om het ook daadwerkelijk te gaan doen, omdat het niet altijd duidelijk is wat het op gaat leveren. Maar dit is het moment dat Byzantium erkend wordt! Echt, Byzantium wint deze prijs, zo zei ik het tegen mijn collega's. We zijn zo dankbaar en dat ga ik allemaal in twee minuten zeggen als ik vanmiddag namens alle winnaars van de Heineken prijzen 2016 een dankwoord zal uitspreken.'